

**Janusz Żmija**

Akademia Rolnicza w Krakowie

## **BARIERY I SZANSE ROZWOJU ROLNICTWA W MAŁOPOLSCE PO INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ**

### **1. Uwarunkowania przyrodnicze rozwoju rolnictwa w Małopolsce**

Województwo małopolskie zajmuje powierzchnię 15 190 km<sup>2</sup>, co stanowi 4,8% powierzchni kraju. Należy ono do najgęściej zaludnionych województw – na 1 km<sup>2</sup> przypada tu 214 osób. Charakteryzuje się największym w Polsce zróżnicowaniem środowiska przyrodniczego. Występuje tu największe zróżnicowanie obszarów (od płaskich terenów Kotliny Sandomierskiej do szczytów gór Tatr) oraz różnorodność warunków klimatycznych i biologicznych. Powyżej 500 m n.p.m. znajduje się 22,5% powierzchni województwa. Warunki przyrodnicze oddziałują tu na zasobność gleb. W południowej części Małopolski przeważają gleby o niskiej wartości rolniczej, w środkowej i w północnej zaś przeważają gleby jakościowo dobre. W tej ostatniej występują często czarnoziem i gleby brunatne. Struktura jakości gleb województwa małopolskiego według klas bonitacyjnych przedstawia się następująco: klasa I – 1,3%; klasa II – 5,2%; klasa III – 26,5%; klasa IV – 37,3%; klasa V – 20,7% i klasa VI – 9,0%. Z przedstawionych danych wynika, że pod względem jakości gruntów województwo posiada gleby przeciętne. Potwierdza to również wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, wynoszący 68 pkt – przy średniej dla Polski rzędu 66,6 (w skali 123-punktowej). Najgorsze warunki do produkcji rolniczej występują w rejonie Zakopanego (29,7 pkt), najlepsze zaś w okolicach Proszowic (102,8 pkt).

Warunki klimatyczne dla większości podstawowych roślin uprawnych są w Małopolsce korzystne, z wyjątkiem terenów górskich. Roczna suma opadów waha się tu od 650 mm do 1400 mm na terenach górskich, długość okresu wegetacyjnego jest zróżnicowana i wynosi tu od 180 dni (nowosądeckie) do 225 dni (tarnowskie). Najkorzystniejsze warunki do produkcji rolniczej ma północna i środkowa

część województwa, niekorzystne zaś warunki ma jego część południowa, zaliczana do terenów górzystych (*Waloryzacja rolniczej...* 1997).

W niniejszej pracy przedstawiono bariery i szanse rozwoju rolnictwa w Małopolsce po integracji Polski z Unią Europejską.

## 2. Zasoby czynników produkcji rolniczej w Małopolsce

Obszar woj. małopolskiego, obejmujący 1512,7 tys. ha, zajmują: w 50% użytki rolne (752,6 tys ha), w 29% lasy i grunty leśne (443,5 tys. ha) oraz w 21% pozostałe grunty będące pod zabudowaniami, wodami, drogami i nieużytkami. Analizując strukturę użytków rolnych województwa, można stwierdzić, że grunty orne stanowią tu 65%, sady 1,7%, a użytki zielone 33,3% (tab. 1).

Tabela 1. Struktura użytków rolnych w woj. małopolskim w latach 1998-2003

| Wyszczególnienie      | Powierzchnia (w ha) |         |         | Powierzchnia (w %) |      |      |
|-----------------------|---------------------|---------|---------|--------------------|------|------|
|                       | 1998                | 2002    | 2003    | 1998               | 2002 | 2003 |
| Grunty orne           | 638 591             | 521 113 | 489 237 | 72,3               | 66,5 | 65,0 |
| Sady                  | 22 651              | 13 581  | 13159   | 2,6                | 1,8  | 1,7  |
| Łąki                  | 140 253             | 197 741 | 198 471 | 15,9               | 25,2 | 26,4 |
| Pastwiska             | 80 974              | 51 127  | 51 691  | 9,2                | 6,5  | 6,9  |
| Razem powierzchnia UR | 882 469             | 783 562 | 752 558 | 100                | 100  | 100  |

Źródło: WUS Kraków 2004, Powszechny Spis Rolny, GUS 2002.

Z danych przedstawionych w tab. 1 wynika, że w latach 1998-2003 nastąpił spadek powierzchni użytków rolnych o 14,7%. Dotyczyło to głównie powierzchni gruntów ornych oraz sadów. Zwiększyła się powierzchnia łąk. W strukturze własności dominuje w Małopolsce sektor prywatny, na który w 2003 r. przypadało 97% ogólnej powierzchni będącej we władaniu gospodarstw rolnych województwa, ich udział zaś w powierzchni użytków rolnych wynosił prawie 98%. Pozostała część użytków rolnych w województwie jest we władaniu spółdzielni rolniczych, spółek Skarbu Państwa, organizacji i stowarzyszeń oraz małych jednostek nie będących gospodarstwami rolnymi. Powierzchnia zasiana woj. małopolskiego (399 155 tys. ha) zajmowała w 2003 r. 81,6% gruntów ornych. W strukturze zasiewów największy udział mają: zboża (bez kukurydzy na ziarno) 61,1% (w Polsce 71,1%); ziemniaki – 15,3% (w Polsce 7,0%), rośliny pastewne – 11,7% (w Polsce 7,3%) oraz uprawy przemysłowe – 1,2% (w Polsce 6,7%). W porównaniu ze średnimi krajowymi, w strukturze zasiewów w Małopolsce występuje większy udział roślin pastewnych oraz ziemniaków. Średnie zużycie nawozów mineralnych w woj. małopolskim kształtowało się w 2003 r. na poziomie 77,1 kg/ha UR (w Polsce 93,6 kg), a CaO na poziomie 79,8 kg/ha UR (w Polsce 94,6 kg). Ważną część produkcji rolniczej w Małopolsce stanowią sady, które obejmują 1,7% powierzchni

użytków rolnych. Największy udział w strukturze nasadzeń drzew owocowych mają: jabłonie – 57,2%, śliwy – 16,7%, wiśnie – 7,9%, grusze – 7,4% i czereśnie – 6,8%. Zbiory owoców wynosiły w 2003 r. ok. 17 187 ton, przy czym owoców z drzew zebrano 14 657 tys. ton, a owoców jagodowych 2531 tys. ton. O wysokości zbiorów owoców z drzew decydują plony jabłek (80,8% produkcji), wśród owoców jagodowych zaś porzeczki – 48% i truskawki – 21% ogólnych zbiorów jagodowych.

Strukturę agrarną można scharakteryzować poprzez wielkość i strukturę gospodarstw rolnych (tab. 2). W woj. małopolskim jest ok. 373,7 tys. obiektów rolnych z czego 69,6% prowadzi działalność rolniczą. Przeciętna powierzchnia 1 obiektu rolnego (włączając tu jednostki organizacyjne do 1 ha UR) wynosi 2,61 ha (w kraju 6,59), z czego rolniczo zużytkowuje się 2,10 ha UR (w Polsce 5,76 ha UR). Województwo małopolskie ma największe w kraju rozdrobnienie gospodarstw rolnych – zdecydowaną większość stanowią tu gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR, o powierzchni zaś powyżej 15 ha UR jest tylko 0,4% gospodarstw.

Tabela 2. Liczba obiektów rolnych według grup obszarowych powierzchni UR

| Ogółem     |                         |         | Grupy obszarowe użytków rolnych w ha |        |        |        |        |        |        |        |       |       |        |                 |
|------------|-------------------------|---------|--------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|-------|-------|--------|-----------------|
|            |                         |         | 0-1                                  | 1-2    | 2-3    | 3-5    | 5-7    | 7-10   | 10-15  | 15-20  | 20-30 | 30-50 | 50-100 | 100 ha i więcej |
| Polska     | Liczba obiektów rolnych | 2933228 | 977087                               | 517040 | 281161 | 348689 | 216818 | 210051 | 182685 | 182685 | 64265 | 31678 | 12394  | 7422            |
|            | %                       | 100     | 33,3                                 | 17,6   | 9,6    | 11,9   | 7,4    | 7,2    | 6,2    | 2,9    | 2,2   | 1,1   | 0,4    | 0,2             |
| Małopolska | Liczba obiektów rolnych | 373726  | 156835                               | 88397  | 48462  | 48717  | 17388  | 8598   | 3561   | 865    | 467   | 210   | 119    | 107             |
|            | %                       | 100     | 42,0                                 | 23,6   | 13,0   | 13,0   | 4,7    | 2,3    | 1,0    | 0,2    | 0,1   | 0,1   | 0,0    | 0,0             |

Źródło: Województwo Małopolskie 2003, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, s. 145.

Najbardziej wykorzystywane rolniczo są grunty orne w powiatach: proszowickim (98,1%), miechowskim (96,4%), dąbrowskim (83,1%), oświęcimskim (82,7%) i limanowskim (79,5%). Decydujący wpływ na strukturę agrarną w Małopolsce mają: stan koniunktury gospodarczej i motywacja, sytuacja demograficzna wsi, brak alternatywnych źródeł dochodów.

W woj. małopolskim obserwuje się obecnie rozdrobnienie gospodarstw w strefie środkowej, ich stagnację w dotychczasowej strukturze w strefie południowej oraz nieznaczne powiększenie struktury gospodarstw w strefie północnej. Należy

podkreślić, że indywidualne gospodarstwa rolne w Małopolsce spełniają, oprócz funkcji produkcyjnej, funkcję socjalną i siedliskową.

Poprawy w strukturze agrarnej można oczekiwać, tworząc w otoczeniu rolnictwa dobrze płatne stanowiska pracy i alternatywne źródła dochodu. W Małopolsce występuje duży udział ziemi odłogowanej i ugorowanej, prawie co czwarty hektar ziemi ornej nie jest tu uprawiany (26,4% gruntów ornych przy średniej dla Polski 17,6% według Powszechnego Spisu Rolnego 2002).

Ważną rolę w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich odgrywają zasoby siły roboczej. W woj. małopolskim w gospodarstwach rolnych pracuje 175,9 tys. osób, tj. ok. 13,5% wszystkich pracujących w województwie. Prawie 98% pracujących w rolnictwie utrzymuje się wyłącznie z pracy w swoim gospodarstwie rolnym.

Konstatując, w rolnictwie małopolskim istnieje nadwyżka siły roboczej, która jest źle wyposażona technicznie i w efekcie wydajności pracy jest tu ponaddwukrotnie niższa niż średnia w rolnictwie krajowym. Zasoby pracy są powiązane z zasobami kapitału. W woj. małopolskim przypada ok. 12 ciągników na 100 ha UR. Większość gospodarstw rolnych mających poniżej 3 ha UR nie posiada własnej siły pociągowej. Bez siły pociągowej pozostaje około 35% ogółu gospodarstw. Wyposażenie gospodarstw rolnych w budynki gospodarcze można tu uznać za zadowalające. Gospodarstwa te nie mają jednak odpowiednich maszyn rolniczych dostosowywanych do małej skali produkcji (Żmija 1999).

Przeważającym działem w rolnictwie Małopolski jest produkcja zwierzęca. Dominują tu chów bydła i trzody chlewnej, a znaczny udział mają drobiarstwo, owczarstwo i rybactwo. Obsada bydła na 100 ha UR wyniosła w 2003 r. 39,1 sztuk, w tym krów – 24,4. Bydło stanowi tu 5,4% pogłowia bydła w Polsce i 6,3% pogłowia krów.

Tabela 3. Pogłowia zwierząt gospodarskich w woj. małopolskim w latach 1998-2003

| Wyszczególnienie | 1998              | 2002     | 2003    |
|------------------|-------------------|----------|---------|
|                  | w tysiącach sztuk |          |         |
| Bydło            | 405,8             | 287,3    | 294,4   |
| Trzoda chlewna   | 547,5             | 542,5    | 532,7   |
| Owce             | 58,1              | 83,8     | 83,9    |
| Kozy             | 37,8              | 25,0     | 25,1    |
| Konie            | 58,0              | 33,4     | 33,8    |
| Drób             | 4 294,0           | 10 231,3 | 9 067,2 |

Źródło: Województwo Małopolskie 2003, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.

W produkcji zwierzęcej obserwuje się tendencję zwyżkową w pogłowie owiec, drobiu, bydła, a spadek pogłowia kóz i koni.

Reasumując, można stwierdzić, że w rolnictwie Małopolski występuje w dalszym ciągu niewłaściwa relacja pomiędzy ziemią, pracą i kapitałem, co w sposób zasadniczy wpływa na ekonomiczną efektywność gospodarowania.

### 3. Kierunki rozwoju rolnictwa

Ważną rolę dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich woj. małopolskiego odgrywa Sektorowy Program Operacyjny. Zakłada się w nim poprawę konkurencyjności, ciągłego zrównoważonego rozwoju rolnictwa oraz wsparcie przemysłu przetwórczego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. W Programie tym, realizowanym w latach 2004-2006, szczególną uwagę zwraca się na takie działania, jak: inwestycje w gospodarstwach rolnych, ułatwienie startu młodym rolnikom, wsparcie doradztwa rolniczego, poprawę przetwórstwa i marketingu produktów rolnych, scalanie gruntów, odnowę wsi oraz zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego, zróżnicowanie działalności rolniczej, gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi, rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem.

Uwzględniając ekonomiczne, przyrodnicze i społeczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa w Małopolsce, należy pamiętać o rozwijaniu następujących kierunków produkcji rolniczej:

- 1) chów bydła (mleko, żywiec wołowy) – rejon górski, podgórski, nizinny z dużym udziałem trwałych użytków zielonych,
- 2) chów owiec (żywiec barani, jagnięta, mleko, wełna) – rejon górski,
- 3) produkcja drobiarska (nakładczy charakter), brojler kurzy, kury nioski, gęsi, kaczki – rejon środkowy,
- 4) produkcja żywca wieprzowego – rejon nizinny o glebach lekkich, nadających się do uprawy ziemniaków, zbóż paszowych (tereny otaczające aglomerację krakowską),
- 5) produkcja sadownicza (sady, plantacje krzewów jagodowych) – rejon podgórski,
- 6) produkcja ogrodnicza (owocowo-warzywna) – rejon środkowy charakteryzujący się dobrymi glebami i korzystnym, ciepłym klimatem,
- 7) produkcja ziemniaków konsumpcyjnych i sadzeniaków – rejon północny,
- 8) produkcja roślin przemysłowych, zwłaszcza buraków cukrowych i tytoniu – rejon północny,
- 9) uprawa roślin specjalnych (np. ziół) oraz pszczelarstwo w rejonie podgórskim i górskim.

Pomimo jakościowo dobrej produkcji niektórych płodów rolnych, dalszy ich rozwój zależy od opłacalności produkcji i potrzeb rynku żywnościowego.

### 4. Podsumowanie

W woj. małopolskim istnieją niewłaściwe relacje pomiędzy ziemią, pracą i kapitałem. Rozdrobniona struktura agrarna w połączeniu z małą skalą produkcji, duże zasoby siły roboczej, a małe zasoby kapitału na wsi wpływają na ekonomiczną efektywność gospodarowania w rolnictwie. Powoduje to konieczność rozwoju pracochłonnych kierunków produkcji. Do barier ograniczających rozwój rolnictwa w woj. małopolskim możemy jeszcze zaliczyć: słabą infrastrukturę, w tym szcze-

gólnie techniczną, ograniczenie kapitałowe, szczupłość pozarolniczego rynku pracy, niski poziom kwalifikacji zawodowych rolników, niedorozwój przemysłu rolno-spożywczego.

W rejonach górskich o dużym udziale trwałych użytków zielonych chów bydła i owiec stanowi jedyną alternatywę kierunku produkcji rolniczej. W części środkowej i północnej istnieje już możliwość chowu innych gatunków zwierząt oraz bardziej intensywnej uprawy roślin. Dzięki integracji Polski z Unią Europejską wieś polska, w tym rolnictwo, zaczęła uzyskiwać środki pomocowe. W Małopolsce blisko 75,7% rolników złożyło wnioski o dopłaty bezpośrednie. Środki pomocowe przyznane dla rolnictwa oraz na wieś zaktywizowały środowisko wiejskie. Coraz większego znaczenia nabiera ziemia jako czynnik produkcji. Dochód rolniczy gospodarstw zaczyna wzrastać w miarę powiększania się skali produkcji. Siłą napędową przemian zachodzących na terenach rolniczych powinna być przedsiębiorczość pozarolnicza połączona z działalnością rolniczą, co będzie sprzyjać wielofunkcyjnemu rozwojowi danego terenu. Niezbędny jest także powrót do tradycyjnych, efektywnych rozwiązań, np. tworzenia zespołów i grup marketingowych, wspólnego zakupu środków i urządzeń do produkcji, organizacji spółdzielni, kółek rolniczych, kas chłopskich i wiejskich, rozwoju rzemiosła itd.

## Literatura

Powszechny Spis Rolny, GUS 2002.

*Rocznik Statystyczny Województwa Małopolskiego 2004*, WUS, Kraków 2004.

*Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, IUNG, Puławy 1997.

Województwo Małopolskie 2003, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.

Żmija J., *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich w Regionie Małopolski*, Kraków 1999.

## BARRIERS AND CHANCES OF AGRICULTURE DEVELOPMENT IN MALOPOLSKA AFTER THE INTEGRATION OF POLAND WITH THE EUROPEAN UNION

### Summary

Fragmented agrarian structure, high amount of labour and low of capital in rural areas influence economic efficiency of economy in agriculture. This causes necessity of development of laborious production directions.

Among other barriers of agriculture development are: weak infrastructure, limited capital, lack of non-agricultural jobs, low level of skills and education of rural population and farmers.

Modernisation of agriculture and multifunctional rural development are the chances of rural areas.